

ÇEVİRİ TARİHİMİZDE FENNÎ ROMANLARLA BİR KÜLTÜR REPERTUARI OLUŞTURMAK

FORMING A CULTURE REPERTOIRE IN OUR TRANSLATED LITERARY HISTORY BY MEANS OF SCIENTIFIC NOVELS

Ayşe Banu KARADAĞ*

Özet

Türk edebiyatında ilk örneklerine Tanzimat Dönemi'nde Batı'dan yapılan çeviriler ile rastlanan roman türü, kısa sürede kendini kabul ettirmiş; telif ve çeviri olmak üzere yüzlerce eser yayımlanmıştır. Bu çeviri ve telif eserler, Türk kültür ve edebiyat dizgesini şekillendirmede önemli bir rol üstlenmiş; “*ahlâk*” ve “*fen*” vurgularıyla yeni bir “*kültür repertuarı*” oluşmasına katkıda bulunmuştur. Bu dönemde Batı dillerinden -özellikle de Fransızcadan- yapılan roman çevirilerinin Türk modernleşme sürecinde esaslı bir işlevi olduğu söylenebilir.

Söz konusu “*kültür repertuarı*” oluşturulurken dönemin önde gelen isimleri, farklı “*amaç*”lar doğrultusunda çeviri yapmış, bazen “*çeviri eylemi*”ni yerine getiren “*uzman kişi*” olmuş; bazen de bu “*çeviri işi*”nde “*işveren*” rolünü üstlenmişlerdir. Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e kadar farklı roman çeşitleri, farklı amaçlara binaen -fennî roman, tarihî roman, cinaî roman gibi- Batı dillerinden Osmanlı Türkçesine çevrilmiştir. Bu nedenle söz konusu dönem “*çeviri roman hareketi dönemi*” olarak adlandırılabilir. Bu makalede, dönemin en çok eser çeviren mütercimlerden birisi olarak görülen Ahmed İhsan'ın yaptığı çeviriler “*çevirmen önsözleri*” açısından çeviribilimin çağdaş çeviri kuramları bağlamında incelenecektir: Itamar Even-Zohar'ın “*çoğul-dizge kuramı*” ve “*kültür repertuarı*” kavramı ve Hans J. Vermeer'in “*skopos kuramı*”. Makalenin sonunda, önsözler tanıklığında, Osmanlı Türk edebiyat ve kültür çoğul-dizgesinde çevirmenlerin “*kültürlerarası iletişim*” konusundaki “*uzman*” rolü ve yeni “*kültür repertuarı*”nın oluşturulmasında çevirilerin katkısı açıklanacaktır.

Anahtar sözcükler: Ahmed İhsan, çevirmen önsözleri, “fennî” edebiyat, çeviriyazı, diliçi çeviri.

*Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Fransızca Mütercim Tercümanlık
Assist. Prof. Dr., Yıldız Teknik University, Department of Translation Studies

Abstract

The novel genre which had appeared during the Tanzimat (Reformation) Period in Turkish literature through translations carried out from the Western languages, soon turned out to be an accepted genre and hence hundreds of original and translated works of this genre were published. These original and translated works played an important role in shaping the *repertoire* with a special emphasis on “ethics” and “science”. It can be suggested that translation of novels from the Western languages -especially from French- fulfilled a significant function in the Turkish modernisation process. In the process of “*culture repertoire*” formation, the famous names of the era either acted as “*experts of translation*” in order to fulfill the “*translational act*” according to different “*skopoi*” or undertook the “*commissioner*” role in the “*translation commission*”. From the *Tanzimat* (Reorganization) Period to the II. *Meşrutiyet* (Ind *Constitutional*) Era different kinds of novels with different purposes -science-fiction novels; historical novels, detective fiction novels and so on- were translated from Western languages into Ottoman Turkish. Therefore, this period could be called “*the era of translated novels movement*”. In the present essay, the translations of Ahmed İhsan who was one of the most productive translators of this era will be analysed in terms of “*translator’s prefaces*” within the framework of modern translation theories of translation studies, namely, Itamar Even-Zohar’s “*polysystem theory*” and “*culture repertoire*” concept and Hans J. Vermeer’s “*skopos theory*”. At the end of the article, in the witness of the prefaces, the role of translator as an “*expert*” in “*intercultural communication*” and the contributions of translations in the formation of a new “*culture repertoire*” within the Ottoman Turkish literary and cultural polysystem will be clarified.

Key words: Ahmed İhsan, translator’s prefaces, “science-fiction”, transcription, intralingual translation.

1. GİRİŞ

Bu makalenin amacı, çeviri tarihimizde fennî romanlarla bir “*kültür repertuarı*” oluşturma örneği olarak “*Jules Verne mütercimi*” olarak anılan Ahmed İhsan’ın (Tokgöz), Tanzimat’tan II. Meşrutiyet’e kadar Batı edebiyatından yaptığı çevirileri önsözler bağlamında incelemektir. İnceleme sırasında önsözlerden yola çıkılarak gerek çevirmen Ahmed İhsan’ın (1868-1947) gerekse çevirilerin yayımlandığı dönemin genel çeviri anlayışı irdelenecektir. İrdelenemeye neden olan temel sorunsal, Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmış bu çevirilerin daha önce çeviriyazılarının yapılmamış olması, bu nedenle de gerek çevirmen olarak Ahmed İhsan’ın gerekse çevirilerinin, ilgili dönemin Osmanlı/Türk edebiyat ve kültür dizgesinde ne tür bir rol

üstlendiğinin “çoğul-dizge” ve “kültür repertuarı” kavramları açısından çeviribilim alanında araştırılmamış olmasıdır.

Çağdaş çeviribilim araştırmalarında çevirmenin görülebilirliğinin, sesinin en üst düzeye çıktığı ve çeviri metnin amacının doğrudan dile getirildiği önsözlerin önemi tartışılmazdır. Bu nedenle, makalenin inceleme nesnesini oluşturmak üzere öncelikle Ahmed İhsan’ın 1875-1902 yılları arasında yaptığı toplam 37 çeviriden 13’üne yazdığı önsözlerin çeviriyazıları yapılacak ve bunlar günümüz Türkçesine dil içi çevirilerle aktarılmaya çalışılacaktır. Önsözler, çevirmen kararları ve çeviri edebiyat dizgesi dinamikleri çerçevesinde irdelenecektir. Bu irdelenmeden elde edilecek veriler, o dönemki edebiyat ve kültür çoğul-dizgesinin gerçekliği içerisinde, özellikle dönemin çevirmenlerinin önemle altını çizdikleri “ahlâki” ve “fennî” açılardan değerlendirilecek ve çeviri/edebiyat tarihimiz bağlamında yorumlanmaya çalışılacaktır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Türk çeviri tarihine bakıldığında, çevirinin edebiyat ve kültür dizgemizi şekillendirmede önemli rolü olduğu görülmektedir. Özellikle Tanzimat Dönemi’yle birlikte başlayan modernleşme sürecinde benimsenen Batılılaşma ilkesi, edebiyat ve kültür çoğul-dizgemizdeki çeviri edebiyatın konumunu ön plana çıkarmıştır.¹ Çeviri tarihi, çeviri edebiyatın yalnızca konumu hakkında bilgi vermeyi değil, çevirilerin ve çevirmenlerin tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkış şekillerini tüm neden ve nasıllarıyla birlikte bağlam temelli bir bakış açısıyla irdelemeyi amaçlar. Bu amaç doğrultusunda ulusal kültürlerin şekillenmesinde çevirinin işlevi, tarihsel veriler ışığında yapılacak betimleyici araştırmalarla açıklanır. Bu makalede öncelikle “kültür repertuarı” olarak fennî roman çevirilerinin kültür edebiyat ve kültür çoğul-dizgemizi şekillendirmedeki rolü Itamar Even-Zohar’ın “çoğul-dizge kuramı” bağlamında ele alınacaktır. Daha sonra, önsözlerin yan metinler olarak incelenmesinin çeviri tarihi açısından önemi açıklanacak ve “kültürlerarası iletişim” uzmanları olarak çevirmenlerin bu yan metinleri yazma amaçları Hans J. Vermeer’in “skopos kuramı” çerçevesinde çeviribilim² açısından vurgulanacaktır.

¹ Çeviri tarihimize ışık tutmak amacıyla Tanzimat Dönemi ve sonrasındaki çevirilere ilişkin çeviribilim alanında birçok çalışma yapılmıştır/yapılmaktadır. Bu konudaki öncü çalışmalar için Bkz. Paker 1986 ve 1987; Bengi Öner 1990.

² Çevirmen adı belirtilmediği takdirde İngilizce ve Fransızca kuramsal kaynaklardan yapılan alıntılar tarafımdan Türkçeye çevrilmiştir.

2.1. ÇEVİRİ TARİHİMİZİ “ÇOĞUL-DİZGE” VE “KÜLTÜR REPERTUARI” KAVRAMLARI İŞİĞİNDE YORUMLAMAK

Ulusal kültürlerin şekillenmesinde çevirinin işlevine dikkat çeken tarihsel çeviribilim çalışmalarının çoğunluğunda kuramsal temel olarak benimsenen çoğul-dizge yaklaşımında “çeviri edebiyat” terimi, “çevrilmiş yazınsal yapıtların toplamı” olarak değil, “yapısı ve işleviyle bir dizge olan metinler topluluğu” anlamında kullanılır (Even-Zohar (çev. Paker) 2008: 126). “Yazınsal Çoğul-Dizge İçinde Çeviri Yazının Konumu” başlıklı makalesinde Itamar Even-Zohar’ın çeviri edebiyatın çoğul-dizge içindeki konumuna ilişkin sorduğu soruya verdiği yanıt “*merkez-çevre*” çekişmesi üzerine temellenir:

Çoğul-dizgenin yapısı içinde çeviri yazının konumu nedir? Üstte mi, altta mı; yenilikçi mi, tutucu mu; yalınlaşmış mı yoksa kalıplaşmış mıdır? Değişmelere hangi biçimde katılır ya da katılmaz? Bu sorudan ilkine cevabım şudur: Çeviri yazın, yukarıda sıralanan konumlardan herhangi birinde olabilir ve ilkece konumu değişmez değildir. “Merkez” ya da “çevresel” konumda bulunması, çoğul-dizgenin özcül işleyiş koşullarına bağlıdır. Ancak bu, çeviri yazının konum bakımından sürekli olarak değiştiği anlamına da gelmez; belli bir türdeki uzun süreli koşullar, onun yalnız bir konumda uzunca bir süre kalmasına neden olabilir. (Even-Zohar (çev. Paker) 2008: 127-128)

Çoğul-dizge kuramı çerçevesinde devingenlik esastır ve çeviri edebiyatın “*merkez*” konumda bulunması, çoğul-dizgenin merkezini biçimlendirmesi anlamına gelir. Edebiyat tarihinde önemli gelişmeler yaşanırken çeviri edebiyat “*yenilikçi*” bir güç olarak ortaya çıkar. Bu durumda özgün eserlerle çeviri eserler arasında büyük farklar bulunmaz; çevirileri yapanlar “*başta gelen yazarlar*” ya da “*öncü yazarlar*”dır. Özellikle yeni edebi metin türleri ortaya çıkarken çeviri, bu türlerin geliştirilmesini sağlayan araçlardan biri haline gelir. Çevrilecek metinler, yeni yaklaşımlarla aralarındaki uyum ve erek edebiyatta görebilecekleri yenilikçi işleve göre seçilir. Bu duruma olanak sağlayan koşullar ise, çoğul-dizgedeki şu üç durumda görülür:

a) Çoğul-dizge henüz oluşmamışken, ya da başka bir deyişle, edebiyat henüz “genç” ve “yerleşme sürecinde iken”;

b) Edebiyat ya “çevresel” ya “güçsüz” ya da her iki durumda iken;

c) Edebiyatta dönüm noktaları, bunalımlar ve yazınsal boşluklar yaşanırken. (Even-Zohar (çev. Paker) 2008: 128)

Özellikle, Tanzimat Dönemi edebiyat çoğul-dizgesi düşünüldüğünde, çeviri edebiyatın merkeze yerleşmesi açısından bu üç koşulun da geçerli olduğu ileri sürülebilir. Tüm alt-dizgeleriyle bütünlük bir yapı sunmayan, yeni edebi türlerin ortaya çıkmasına ihtiyaç duyulan bu edebiyat çoğul-dizgesinde bir dönüm noktasının yaşandığını söylenebilir.

Kültürel boyutta bir dönüm noktası yaşanırken çevrilecek eserlerin seçiminin rastgele yapıldığını söylemek imkânsızdır. Erek kültürde hâkim olan sosyo-kültürel ve sosyo-politik koşullarla yakından ilgili olan eser seçimi, çevirinin bir “*kültür planlama*” aracı olarak görülebileceğini gösterir. Nitekim, çeviribilimde betimleyici yaklaşımın öncüsü Gideon Toury, “*norm-güdümlü*” doğasından dolayı çevirinin, planlamanın paradigmatik bir örneği olduğu kadar, planlamayı etkileyen bir araç da olduğunu belirtir (Toury 2002: 149). Çeviriye bir “*kültür planlama*” aracı -Even-Zohar’ın tanımı çerçevesinde, “*yapısı ve sınırları kesinkes belirlenmiş olan bir olay değil, belli bir kültür dizgesi içindeki ilişkilere bağımlı olan bir etkinlik*”- olarak bakıldığında, çoğul-dizgesel konumlanışlar açısından “*kültür repertuarı*” kavramını da açıklamak gerekir (Even-Zohar (çev. Paker) 2008: 128). “*Kültür repertuarı*” kavramı, Even-Zohar tarafından “*bir grup ve bu grubun bireysel üyeleri tarafından yaşamın düzenlenişinde kullanılan seçeneklerin tümü ya da bu seçeneklerin kabul görmüş bütünü*” şeklinde tanımlanır. Farklı boyutlardaki bu grupların “*yaşamlarının düzenlenişinde*” ise kültür repertuarlarının etkisi yadsınamaz. Even-Zohar repertuarların oluşturulması konusunda iki temel olasılıktan söz eder:

Her ne kadar grup üyeleri tarafından verili ve çoğunlukla sorgulanmadan kabul edilmiş bir durum olarak görülse de, kültür repertuarları genlerimizin oluşturduğu ya da genlerimizle nesilden nesile geçen bir şey değildir; bunların insanlar, yani grubun üyeleri tarafından oluşturulması, öğrenilmesi ve benimsenmesi gerekmektedir. Oluşturulma, her ne kadar yoğunluk ve hacim açısından değişkenlik gösterse de kalıcılık ve süreklilik arz eder. Oluşturulma, adları ve kaderleri hiçbir zaman bilinmeyecek anonim katılımcılar tarafından “*kasıtsız bir şekilde*” ya da “*kendiliğinden*” gerçekleştirebildiği gibi, kendilerini bu etkinliğe açık bir şekilde adaytan tanınmış ve bazen de hatırlı üyelerce “*kasten*” de yapılabilir. (Even-Zohar 2002: 168).

2.2. TARİHSEL ÇEVİRİBİLİM ÇALIŞMALARINDA “YAN METİNLER” OLARAK ÖNSÖZLERİ İNCELEMELER

Çeviribilim bağlamında tarihsel verileri, çeviri ve çevirmen söylemleri açısından çözümleme çabası, “yan metinler” olarak önsözlere³ özel bir önem atfeder (Krş. Genette 1997). Çeviribilim araştırmacısı Peter Newmark, “çevirmenin önsöz yazmadığı bir romanın geçmişte kalmaya mahkûm olduğu”nu ve “önsözlerin çeviri eserler kadar araştırmacının dikkatini çekmesi gerektiği”ni savunurken “çevirmenlerin, insanları ve ulusların birbirlerini daha iyi anlamalarını sağlama konusunda başlıca rolü üstlenecek kişiler olarak görülmesi gerektiği”nin altını çizer. Newmark’a göre çevirmenler, iletişimin çok açık ve tartışmasız yürüdüğü durumlarda “görünmez” kalabilir; ancak “kuşku” ve “kültürel hükümler” söz konusu olduğunda çeviriye mutlak bir önsöz yazılmalı, eserin nasıl ele alındığı, tartışmalı görülen noktalarda nasıl yorumlarda bulunulduğunu açıklamalıdır (Krş. Newmark 1983).

2.2.1. “KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİM” UZMANI OLARAK ÇEVİRİMENLER VE “AMAÇ” BİLDİRİMİ NİTELİĞİNDEKİ ÖNSÖZLER

Önsözlerin çeviri incelemelerinde büyük önem taşıdığına dikkat çeken Alman çeviri kuramcısı Hans J. Vermeer’e göre çevirmen “kültürlerarası iletişim”i sağlayan bir “uzman”dır. Erek dizgede “görülebilirliği”ni koruyan bu uzmanın yaptığı çeviri, bir “eylem” olarak “amaç” açısından irdelenir (Vermeer, 1989: 173-187). İşlevci yaklaşımın benimsendiği ve göreceliğin ön plana çıktığı “skopos kuramı”nda, her eylemin bir amacı olduğu görüşünden hareketle her çevirinin bir amacı olduğu öngörülür. Çeviri eylemini yönlendiren amaca Yunanca kökenli “skopos” adı verilir ve “skopos” gerek kuramın adı gerekse çeviri eyleminin amacına işaret etmek üzere “çeviri süreci, yani bu sürecin hedefi”, çevirinin sonucu, yani “çeviri metnin (“translatum”) işlevi” ve “çeviri yöntemi, yani bu yöntemin niyeti” bağlamında kullanılır (agy. 177).

³ Çeviribilim bağlamında yapılan ön söz incelemesi çalışmalarına örnek olarak Bkz. Akbulut 2011; Bengi Öner 1990; Bozkurt-Karadağ 2013; Dimitriu 2009; Gil Bardaji et al. eds. 2012; Hartama-Heinonen 1995; Koş 2007; McRae 2010; Oktay-Yetkiner 2012; Tahir Gürçağlar 2002.

Çeviri eyleminin amacı ve yapılma şekli, bu eylemin yapılmasını isteyen müşteriyle, yani “işveren”le uzlaşarak belirlenir. Çeviri eylemine belli bir amaç doğrultusunda yapılması gereken “iş” olarak yaklaşılr. Bazı durumlarda “kültürlerarası uzman” konumundaki çevirmen “işveren” olabilir. “Uzman” kimliği vurgulanan çevirmen, belli bir amaç doğrultusunda yaptığı çeviri işine ilişkin aldığı her karardan sorumludur. Çevirmen, farklı amaçlar doğrultusunda farklı çeviri eylemlerinde bulunabilir; önemli olan “neden başka türlü değil de bu şekilde davrandığını” açıklayabilmesi, çeviri eyleminin sonucunun sorumluluğunu taşıyabilmesidir. Bu noktada çeviri metin ile kaynak metin arasında “skopos” açısından benimsenen ilişkiyi tanımlamak üzere kullanılan “metinlerarası tutarlık” kavramına değinmek gerekir. Çevirmen metinlerarası tutarlığın bilincini ve sorumluluğunu taşır; yani “çeviri metnin erek kültür üzerinde ne gibi etkileri olabileceğini, bu etkilerin kaynak metnin kaynak kültür üzerindeki etkileri ile karşılaştırıldığında ne derecede farklılıklar arz edebileceğini bilir” (agy. 176). Çevirmen öngörülen çeviri amacına hizmet etmek üzere tüm bu sorumluluklarına binaen aldığı çeviri kararlarını yazdığı önsözlerde, son sözlerde, ön kapak/arka kapak yazılarında okura sunabilir. Bu nedenle sözü edilen yan metinler çeviri incelemeleri açısından büyük önem taşımaktadır.

3. BİLİM-KURGUNUN İLK ÖRNEKLERİ OLARAK FENNÎ ROMANLAR VE JULES VERNE MÜTERCİMİ AHMED İHSAN

Roman, edebiyat ve kültür dizgemize çeviri yoluyla giren bir türdür. Fatih Andı, on dokuzuncu yüzyılda roman türünün “*edebiyatımızda birkaç telif ve pek çok da tercüme örnekle kendisine zemin aradığını*” belirtir ve romanları genel olarak konularına göre “*hissî roman*” (“*romantik duyguları ve aşk ilişkilerini anlatan roman*”); *cinaî roman* (“*polisye olaylardan bahsedilen roman*”); *macerâ romanı* (“*uzak iklimleri ve heyecanlı maceraları konu edinen roman*”); *millî roman* (“*konusunu yerli hayattan alan telif roman*”) olarak sınıflandırır. Andı’ya göre “*bu sınıflandırmaya “zamanla bir de “fennî roman” katılır*” (Krş. Andı 1993: 11-18). Andı tarafından “*fennî roman*” şu şekilde tanımlanır:

Bu tür, konusunu fennî olaylardan, keşif ve icatlardan alan, ileride olması tahayyül edilen teknolojik gelişmelere yer veren, aya, gezegenlere, uzak kıta ve denizlere yapılan heyecanlı seyahatlerden bahseden roman türüydü. Fennî romanları,

bir bakıma bugünün bilim-kurgu (science-fiction) romanlarının ilk örnekleri olarak değerlendiriliriz. (Andı 1993: 18)

Ayrıca, diğer roman türlerine göre “*fennî roman*”ın “*çok daha fazla kabul ve rağbet*” gördüğü, “*ilgi ve merakla*” okunduğu, “*çocuklara ve gençlere*” tavsiye edildiği belirtilir. “*Okurların takındığı olumsuz tavrın, ihtiyatlı yaklaşımın, romanda hep muzır bir yan arama eğiliminin*” “*fennî roman*”da gözlemlenmemesinin nedeni ise iki farklı noktayla açıklanır:

Fennî romana karşı dönemin okuyucusunun gösterdiği bu ilgide “merak”ı “olağanüstü”yle kıskırtmanın ve muhayyileyi “meçhul”le kurcalamanın rolü olduğu söylenebilir. Doğrudur. Fakat bizce, devrin toplum hayatında, insanların düşünce dünyasında artık kendisine kalıcı bir yer edinmiş “fen” anlayışının ve bu anlayış doğrultusunda Batı teknolojisi ve medeniyetinin topluma, hayranlık uyandırıcı, özendirici bir surette, “aşılmaz bir mükemmellik” olarak sunulmasının da bu ilgide etkili olduğunun gözden irak tutulmaması gerektiği de ikinci bir doğrudur. (Andı 1993: 18)

Bu açıklamadan hareketle, Batı fen ve teknolojisinin Osmanlı edebiyat ve kültür dizgesine girmesine aracı olan “*fennî romanların*”, ahlâkî değerlere zarar vermemesi kaydıyla Batı medeniyetinin bilim anlayışı odaklı belli bir “*kültür repertuarı*” oluşturulmasına katkıda bulunduğu söylenebilir. Nitekim *Osmanlı Bilim Kurgusu: Fennî Edebiyat* (2013) adlı kapsamlı çalışmasında Seda Uyanık bilim-kurgu romanlarının ilk örnekleri olarak fennî romanların ortaya çıkışını “*Batı’nın bilim ve teknolojisinin Osmanlı’ya getirilmesi*” varsayımını temel olarak inceler:

19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda hız kazanan yenileşme hareketlerinin önemli dinamiklerinden biri olan “Batı’nın bilim ve teknolojisinin Osmanlı’ya getirilmesi” yönündeki tartışmaların bilim ve edebiyat ilişkisini tetiklediği görülmektedir. Söz konusu tartışmalar, fen [bilim] ve teknolojinin faydalarının ya da beraberinde getireceği olumsuz sonuçların öngörülmeyle çalışıldığı 19. yüzyıl sonunda fenne dayalı bir edebiyat türünün doğmasına neden olmuştur. “Osmanlı bilim kurgusu” olarak adlandırdığımız, döneminde “fennî” olarak nitelendirilen bu türün Osmanlı’nın içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik durum içerisinde şekillendiği söylenebilir. (Uyanık 2013: 24)

Uyanık; söz konusu incelemesinde, “*fennî romanın*” bir kavram olarak Mehmed Celal’in *Osmanlı Edebiyatı Numuneleri* (1894) adlı çalışmasında görüldüğünü belirtir (Uyanık 2013: 47). Çalışmanın “Fennî Romanlar” başlıklı bölümünde Mehmed Celal’in bu konuya ilişkin getirdiği açıklamaya Jules Verne’den yapılan bir alıntı eşlik eder:

Fennî romanlar hayalperverâne tasavvurlardan ârî olduğu cihetle bunlarda ihtisâsât-ı kalbiyeye taalluk eder hemen hiçbir sahifeye tesadûf olunmaz. Bu gibi eserler hakâyık-ı fenniye hikâyeye suretinde tasvir ettiklerinden tatlı tatlı okunur. Değil şebâb için, büyüklere karşı bir ma’lûmât-ı kâfiye ihzâr etmek meziyetini her zaman muhafaza eder.

Bir fennî romandan birkaç satır:

Kânunusaninin yirmi dokuzuncu günü Seylan Adası ufku üzerinde kayboldu. Notilos dahi saatte yirmi mil süratle (Maldavi) Cezâiri’ni (Lakadavi) Cezâiri’nden tefrik eden karışık boğaz arasında ilerlemeye başladı. Hatta (Lakadavi) Cezâiri’ni teşkil eden başlıca on dokuz adanın biri olup bin dört yüz doksan dokuz senesinde Vaska dö Gama tarafından keşfolunan on derece otuz dakika arz-ı şimâlî ile atmış dokuz ve elli derece tûl-i şarkî miyânında vaki ve (Madrepurik) cin-sinden olan (Ketiyan) Adası’nın ta yanından geçti.

Şu hesapça Japonya Denizi’nde vaki nokta-i hareketinden biri on altı bin iki yüz yirmi mil yani yedi bin beş yüz fersah mesafe kat etmiş olduk. -Jül Vern-(Mehmed Celal 1312: 180-181)

Mehmed Celal’in verdiği örnek metinden de anlaşılacağı üzere, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, Batı fen ve teknolojisini anlamak ve aktarmak için Batı dillerinden, özellikle de dönemin *lingua francası* olarak kabul edilen Fransızcadan çevirisi yapılacak eserlerin başında Jules Verne’in (1828-1905) eserleri⁴ geliyordu. Bu kitapların, o dönemin yayıncılarının ve/veya çevirmenlerin Osmanlı okur kitlesi için benimsedikleri fen ve edebiyat işbirliğine dayalı eğitip öğretirken eğlendirme amacına da hizmet edecek en uygun eserler olduğu söylenebilir.

⁴ Jules Verne’in **Aya Seyahat** adlı romanının Osmanlı Türkçesine çevirisi üzerine yapılan bir araştırma için Bkz. Karadağ 2011.

Jules Verne, dünyanın en çok okunan yazarları arasındadır. Michel Butor, “Jules Verne’in Bazı Yapıtlarında Yücelim Noktası ve Altın Çağ” başlıklı incelemesinde yazarın farklı edebiyatlarda büyük bir okur kitlesine ulaşmasını düşler boyutunda incelemiş ve eserlerini “*fantastik edebiyatın kökleri*”⁵ olarak nitelendirmiştir:

Jules Verne’i herkes okumuş ve onun bilgiye dayalı ve naif dehasının bir parçası olan olağanüstü düşlere sürüklenme gücünü hissetmiştir. Jules Verne’in apaçık bir dille bizlere açtığı mitler hâlâ içimizdedir. Hiç abartmadan denilebilir ki, neredeyse bütün modern “fantastik” edebiyatın köklerinin derinliklerinde bunlar yatmaktadır... [...] ve bugün belki daha ünlü yazarların ilk yapıtlarını okuyanlar için, hepsinin de ilk kaynaklarının *Olağanüstü Seyahatler*’e dayandığı ve büyüleyiciliklerinin büyük bir bölümünü, *Le Magasin d’Education et de Recréation* dergisinde her ay sessiz sedasız yayımlanan o bitmez tükenmez icatlar ambarından aldıkları çok açıktır. (Butor (çev. Bora) 2000: 109)

Butor’un tespitlerinden, dünya literatürüne “*öncü*” bir yazar olarak adını yazdıran Verne’in eserlerinin yalnızca dillerarası çeviriye kaynaklık etmediği, içerdiği bilgilerle farklı türdeki birçok edebi esere kaynak da olduğu görülmektedir. Faik Sabri (Duran) *Jül Vern-Hayatı ve Eserleri* adlı kitabında Verne’in eserlerinin içerdikleri bilgiyle yalnızca çocukları ve gençleri değil, “*artistleri ve âlimleri de meraka düşürdüğünü*” söyler; bunun nedeni ise, “*fennin muhtelif cephelerini bu kadar basit bir lisanla tamim eden bu romanlarda teşrih edilen tezlerde büyük bir ilmî sıhhatin*” var olmasıdır (Faik Sabri 1932: 55). Faik Sabri, dünyaca ünlü bu Fransız yazarın, “*sade bir lisanla, cazibeli bir üslûbla*” okurlarına hayallerin yanı sıra birçok hakikatler de öğrettiğine dikkat çeker. Faik Sabri’ye göre, Jules Verne’i Türkiye’de tanıtan Ahmed İhsan olmuştur (agy. 82).

“*Jules Verne mütercimi*” olarak anılan Ahmed İhsan yaptığı 37 çeviriyle çeviri tarihimize damgasını vurmuştur. Laurent Mignon “Entre quête scientifique et quête identitaire: la littérature d’anticipation turco-ottomane” (“Bilimsel Arayış ile Kimliksel Arayış Arasında: Türk-Osmanlı Öngörme

⁵ “Fantastik” tür olarak Jules Verne’in *Le Château des Carpathes* adlı eseri ve bu eserin çevirileri üzerine yapılan bir doktora tez çalışması için Bkz. “Les procédés du registre fantastique dans *Le Château des Carpathes* de Jules Verne et ses traductions” (Güzelyürek Çelik 2009).

Edebiyatı”) başlıklı makalesinde bu dönemde fennî romana duyulan ilgiyi Jules Verne çevirilerine değinirken şu şekilde açıklar:

1923’ten önce çok az bilim-kurgu metni yayımlanmıştır; bu metinlerin neden görünmez kaldıklarının belki de açıklamasıdır bu. Ne var ki ilgilendiğimiz dönemde bu türe ilgisiz kalındığı söylenemez. Aksine, gerek Jules Verne’in eserleri -*Vingt mille lieues sous les mers* (Deniz Altında 20.000 Fersah, 1890) ve *De la Terre à la Lune* (Arzdan Kamere Seyahat, 1892)- gerekse Herbert George Wells’in eserleri -*L’Homme invisible* (Görünmeyen Adam, 1917) ve *Les Premiers hommes dans la Lune* (Kamerde İlk İnsanlar, 1920)- Osmanlı okurları tarafından yadsınamaz bir ilgiyle kabul görmüştür.⁶

Ahmed İhsan⁷, yaptığı çevirilerin yanı sıra, gerek *Servet-i Fünûn* dergisinin kurucusu olarak yayıncı kimliğiyle gerekse edebiyatımıza kazandırdığı iki telif romanla -*Ülfet* (1892) ve *Haver* (1892)- edebiyatımızda önde gelen isimler arasında yer almaktadır. Ahmed İhsan’ın çevirileri nicelik ve nitelik olarak birçok edebiyat araştırmacısının dikkatini çekmiştir. Örneğin *Avrupa Edebiyatı ve Biz* adlı kapsamlı çalışmasında İsmail Habib Sevük, Ahmed İhsan’dan şöyle söz eder:

Bizde en çok ve birinci derece tercüme edilenlerden biri de Jül Vern’dir. Romanlarda daima “ahlâkî bir gaye ve bir hikmet” gözetmek isteyen daha evvelki nesilde Jül Vern’in romanları çocuklara ve gençlere aynı zamanda ilmi, fennî, coğrafi malumat vermek itibarile ve en nezih aile kütüphanelerine girebilecek mahiyetleri bakımından çok rağbet gördü. O kadar ki, bizde Ahmed İhsan gibi onun külliyatını Türkçemize mâl etmek için ömür vakfedenler bile görüldü. Servet-i Fünûn mecmuasile matbaaya sahip olan Ahmed İhsan, bu tercümeleri çok güzel, resimleri de mükemmel olarak basıyordu. (Sevük 1941: 243)

Sevük’e göre, “o devirde bizde son derece rağbet görerek pek çok eserleri tercüme edilen iki şahsiyet” vardır: mizah romancısı Paul de Kock ve “fennî romanlar” yazarı Jules Verne. Verne “fennî” romanın sembolü

⁶ (Bkz. <http://revel.unice.fr/cycnos/index.html?id=591>)

⁷ Ahmed İhsan’ın genel çeviri anlayışı üzerine “Ön sözlerin Tanıklığında “Mütercim” Ahmed İhsan” başlıklı bir bildiri sunulmuştur (Yayımlanmamış bu bildiri bilgileri için Bkz. Karadağ 2012).

olarak çok beğenilmiş ve kendisinden çok istifade edilmiştir (agy. 199). “Türk Edebiyatında Jules Verne Tercümelere-I” başlıklı makalesinde Andı, edebiyatımızda roman tercümelerinin, telif örneklerin verilmeye başlanmasından sonra da artarak devam ettiğini, bunlar arasında “*fennî romanlar*”ın ve yazarlar arasında da Jules Verne’in önemli bir yeri olduğunu altını çizer (Andı 2000: 129).

Matbuat Hatıralarım adlı kitapta çevirmen Ahmed İhsan, Verne’in eserlerine hayranlığının çok eskilere dayandığına değinir. Hocası Âgâh Efendi’nin evinde Jules Verne’in romanlarıyla tanıştığını ve bu tanışıklık anında Türkçeye çeviriler yapmayı hayal etmeye başladığını anlatır. Yıllar sonra Ahmed İhsan’ın bu hayali gerçek olmuş ve Verne’den yaptığı çeviriler Ahmed İhsan’ın ‘*Mütercim İhsan*’ olarak tanınmasını sağlamıştır. Bu şekilde tanınmasına öncelik eden çeviriye ilişkin ilk eylemi, okul tatilinde “*Vagabund* adındaki romanı *Bir Serseri* başlığıyla çevirmesi ve “*Beyazıt’ta tramvayın durduğu yerde dükkânı bulunan Asır Kütüphanesi sahibi ‘Tâbi’-i gayûr’ diye tanınan Kirkor Efendi eliyle*” yayımlatmasıdır (Ahmed İhsan (haz. Kabacalı) 1993: 36).

4. ÇEVİRİ ESERLERİN ÖN KAPAKLARI VE ÖNSÖZLERİ

Bu bölümde Ahmed İhsan’ın 13 çevirisi ön kapak ve önsöz bağlamında kısaca irdelenecektir. Bu eserlerden 6’sı Jules Verne’e aittir. Gerek o dönemde hangi çeviri normlarının hâkim olduğunu gerekse nasıl bir “*kültür repertuarı*” oluşturulmaya çalışıldığını genel olarak anlamak açısından, çevirmenin fennî roman dışında hangi romanları ne gibi nedenlerle nasıl çevirmeyi tercih ettiğinin büyük önem taşıdığı düşünülmektedir. Bu nedenle makalede, “*fennî roman*” olmayan eserler de çeviri eser seçimini belirleyen temel etmenler açısından kısaca incelenecektir. Eserler şunlardır (alfabetik sırayla): *Bir Kadının Ruznamesi*, Octave Feuillet, 1890 [1308]; *Bir Serseri*: Etienne Enol & Louis Judici, 1885 [1303]; *Çin’de Seyahat-Seyahat-i Hârikulâde*: Jules Verne, 1890 [1308]; *Demirhane Müdürü*: Georges Ohnet, 1887 [1305]; *Deniz Altında Yirmi Bin Fersah*: Jules Verne, 1889 [1307]; *Gizli Ada*: Jules Verne, 1888 [1306]; *Hermin*: Alexandre Dumas Fils, 1890 [1308]; *İki Sene Mektep Tatili*: Jules Verne, 1890 [1308]; *Kaptan Hatras’ın Seyahati*: Jules Verne (Mazhar ile birlikte müşterek çeviri), 1890 [1308];

Karnaval Cinayeti: Armand Lapointe, 1890 [1308]; *Tuhaf Bir Hane*: Paul de Kock, 1889 [1307]; *Mai Düşes*: Paul Bourget, 1894 [1312]; *Yer Altında Seyahat*: Jules Verne, 1890 [1308].

4.1. BİR KADININ RUZNAMESİ

Ahmed İhsan'ın Octave Feuillet'den çevirdiği bu eser, 1308 yılında yayımlanmıştır. Bu eserde mütercim önsözü bulunmamakta; ama çok kısa bir müellif önsözü bulunmaktadır. Müellif bu önsözde kendisinden ziyade tâbi'î ön plana çıkarmıştır.⁸

4.2. BİR SERSERİ

Ahmed İhsan tarafından çevrilen *Bir Serseri* 1303 yılında yayımlanmıştır. Kapakta verilen bilgiler şöyledir: “*Bir Serseri*; Müellifleri Etien Enol ve Lui Judimi; Mütercimi Ahmed İhsan; Tâbi' ve Naşiri Asır Kütüphanesi Sahibi Kırkor; Maârif Nezâret-i Celîlesinin 704 numaralı ruhsatnâmesiyle Cerîde-i Askeriye Matbaası'nda tab' olunmuştur; İstanbul; 1303.”⁹

“*Birkaç Söz*” başlığıyla yazdığı önsözde mütercim Ahmed İhsan, “mümkün olduğu mertebe şivemizden ayrılmamaya gayret ettiğini; binaenaleyh tercümenin de harfiyen” olmadığını açıklamıştır.¹⁰

4.3. ÇİN'DE SEYAHAT-SEYAHAT-İ HÂRİKULÂDE

Ahmed İhsan'ın Jules Verne'den çevirdiği bir diğer fennî roman da *Çin'de Seyahat*'tir. Eserin, Fransa Akademisi tarafından bizzat takdir ve tahsinlere layık görüldüğü, elli parça resmi ihtiva ettiği ve 1308 yılında yayımlandığı dış kapakta verilen bilgilerden anlaşılmaktadır. Bu çevirisine yazdığı “*İfade*” başlıklı önsözde mütercim yine, eserinin görmüş olduğu rağbetten dolayı duyduğu memnuniyeti ifade ederek bunun halka hizmet etme hususunda teşvik edici bir rol üstlendiğini belirtir. Resimli eser neşretmenin maliyeti artırdığını, eserin Fransızcası kadar hacimli ve güzel olduğunu; ama buna rağmen kaynak metnin kitabının daha maliyetli olduğunu belirtir. Bu eseri

⁸ Bkz. Ek 1b.

⁹ Bkz. Ek 2a.

¹⁰ Bkz. Ek 2b.

çevirmedeki amacını insanları eğlendirirken onların fennî yönden de istifade etmelerini sağlamak olarak gösteren mütercim, beklentisinin gerçekleşmesi durumunda Jules Verne çevirilerine devam edeceğini ve bu yolla hizmet etmeyi birinci dereceden kendisine vazife addettiğini ifade eder. Mütercim ayrıca, henüz bu tarz eser yazabilecek Jules Verne gibi bir başka müellifin de bulunmadığını ilave eder.¹¹

4.4. DEMİRHANE MÜDÜRÜ

Ahmed İhsan'ın ünlü Fransız yazar Georges Ohnet'den yaptığı bu çevirinin kapağında şu bilgiler yer almaktadır: “*Demirhane Müdürü*; Müellifi Fransa muharrirîn-i meşhûresinden Jorj One; Mütercimi Ahmed İhsan; Sahip ve Naşiri; Kitapçı: Arakil; Maârif Nezâret-i Celîlesinin ruhsatıyla; İstanbul; (Cemal Efendi) Matbaası Bâbîâlî Caddesi Numara 34; 1305.”

Bu esere yazılan önsözün çevirmene değil naşirine, yayınevi sahibine, ait olduğu görülmektedir. Osmanlı matbuat camiasında önemi bir isim olan Kitapçı Arakil, esere yazdığı önsözde hem eser hem çevirmen hem de yazar hakkında bilgiler vermektedir. Eserin kaynak kültürde çok kısa bir sürede iki yüz yirmi defa basılmasının ne kadar rağbet gördüğünü gösterdiğini belirten naşir, yazar hakkında ise hayata ayna tutan eserler meydana getiren ve *Demirhane Müdürü*'nün de bunların başta geleni olduğunu, her ne kadar yeni romancılardan olsa da Fransa Darülfünunu tarafından takdir edildiğini ve eserlerinin de birçok dile çevrildiğini söyler.¹²

Yazar, kendi eseri için “*Hayat Mübarezeleri*” unvanını kullanır. Tanzimat Dönemi'nde çevrilecek eser seçimini belirleyen unsurların başında gelen ahlâk ve fen vurgusunun, bu eserde birleştiği söylenebilir. Naşirin de önsözde belirttiği üzere o dönemde roman, sadece eğlence amaçlı okunan bir kitap değildir. Hem eğlendirecek hem de istifadeli olacaktır. Naşir de bu eser için döneminde merak uyandırdığı kadar, ahlâka da hizmet eden bir romanın nadiren bulunabileceğini ve eserin ahlâk noktasında her insanın kalbine mutlak bir etki bırakacağını belirtir.¹³

4.5. DENİZ ALTINDA 20000 FERSAH SEYAHAT

¹¹ Bkz. Ek 3b.

¹² Bkz. Ek 4b.

¹³ Bkz. Ek 4c.

1307 yılında Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası'nda basılan eserin kapağında bu bilgilerin yanı sıra yazarının Jules Verne, çevirmenin de Ahmed İhsan olduğu, ayrıca eserin resimli bir fennî roman olduğu belirtilmektedir.¹⁴

Ahmed İhsan, esere yazdığı “*İfade*” başlıklı çevirmen önsözünde eserin daha önce ilan edilen tarihten iki ay sonra basıldığını, bu gecikmenin sebebinin eserin özgün resimlerini Avrupa'dan getirtip kitaba eklemek istemesi olduğunu ve dolayısıyla da okurların affını beklediğini söyler. Çevirmen ayrıca burada eser seçimine dair bilgiler verirken yine ahlâk ve fen konularına vurgu yapar ve şöyle der:

Her romanda bir meziyet aranmak lazım gelir. Âsârını tercüme ile iftihar ettiğim Jül Vern'in romanlarında ise “*Gizli Ada*”da, “*Seksen Günde Devr-i Âlem*”de görüldüğü üzere meziyet-i ciddiye-i fennîye vardır. Bunlar öyle fikir ve hayali tahdîş ederek yüz kızartacak, insana nefret verecek girye-i manzaralardan ârîdir. Jül Vern'in romanlarını mütâlaa edenler hem fennen istifade ederler, hem zamanlarını hoş geçirirler. En müşkül-pesend bir peder bunları sevgili çocuklarına okutmakta mahzur görmez. Sâye-i kadr-i tevâye-i cenâb-ı pâdişâhîde daima miktarı tezâyüd eden mekâtib-i umûmiye şâkirdânına ders tetebbuundan âzâde kaldıkları bir zamanda bundan istifadeli bir kitap olamaz. “*Deniz Altında Seyahat*”i mütâlaa edenler görürler, teslim ederler ki fennen edilen bir hayal ne kadar mugâyir-i akl olsa, ol kadar hâiz-i ehemmiyet ve meziyettir; ne kadar vâsi olsa o kadar istifâde-bahşır.¹⁵

Bu eseri, diğer çeviri eserlerden ayıran önemli bir husus bulunmaktadır. Türk edebiyat tarihinde binlerce telif ve çeviri eser bulunmasına rağmen, British Museum'a gönderilecek hediye kitap olarak Sultan II. Abdülhamid tarafından bu eserin seçilmesi ve sarayda mücellitlere bizzat ciltlettirilmesi, hem padişahın çeviri “iş”i ile doğrudan alakalı olmasını göstermesi hem de en büyük “işveren” olduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir.

¹⁴ Bkz. Ek 5b.

¹⁵ Bkz. Ek 5c-d.

4.6. GİZLİ ADA

Eserin kapağında 1306 yılında yayımlandığı, yazarının Jules Verne, çevirmeninin ise Ahmed İhsan olduğu, bundan önce çevrilip yayımlanan eserin *Seksen Günde Devr-i Âlem* olduğu belirtilmiştir.¹⁶

Çevirmen Ahmed İhsan'a ait “*Bir İki Söz*” başlıklı bir önsöz ve “*Hatime*” başlıklı bir de son söz bulunmaktadır. Çevirmen, önsözünde *Seksen Günde Devr-i Âlem*'in gördüğü rağbetten dolayı daha da cesaretlenip bu eseri çevirdiğini; Jules Verne'i ve eserini tarife kalkışsa çevirinin birkaç cüzünü sadece ona ayırmak gerekeceğini, dolayısıyla kıymetli okurlarının göstermiş olduğu rağbetin eserin önemini anlaşılmasına yeteceğini söyler. Çevirmen bir de dönemin bir diğer önemli çevirmeni olan ve sadece kendi çevirilerine değil, diğer çevirmenlerin çevirilerine yazdığı önsözler ile de adını duyuran Mahmud Sadık'tan bir alıntı yaparak çevirmen sayısının fazla olduğu bir dönemde önemli olan noktanın güzel bir eser seçmek ve çevirdikten sonra yayımlamada kararlılık göstermek olduğunu dile getirir.¹⁷ Son sözde çevirmen yine dönemin roman anlayışına değinmektedir. Kış gecelerinde okuru eğlendirmenin yanında onların istifade edebileceği eserler çevirdiğini¹⁸ söyler.

4.7. HERMİN

Kapakta eserin, A. Dumas Fils tarafından yazıldığı ve Ahmed İhsan tarafından da çevirisinin yapıldığı, 1308'de Âlem Matbaası'nda basıldığı hem Arap harfleri ile Türkçe olarak hem de Latin harfleri ile Fransızca olarak -*Ce qu'on ne sait pas*-belirtilmiştir.¹⁹ Sevük, bu kitabın adının çevirmen tarafından değiştirilmesini önemli bulur ve şöyle bir açıklama getirir:

Ahmed İhsan'ın Fransızcadan ilk yaptığı tercüme budur. Onun sonraki evrakı arasında görmüş, sağını solunu biraz tashih ile neşrine karar vermiş. Fakat bakmış ki aslındaki ismin karşılığı olan “Bilinmeyen Şey” unvanının “Türkçedeki hâiz-i letâfet olamamasından nâşi” hikâyenin esas kahramanı

¹⁶ Bkz. Ek 6a.

¹⁷ Bkz. Ek 6b.

¹⁸ Bkz. Ek 6c.

¹⁹ Bkz. Ek 7b.

olan kızın ismile Hermin diyerek tercümesini muvafık görmüş. (Sevük 1941: 408) Kitabın Fransızcadaki ismi “Ce qu’ou ne sait pas”dır. “Bilinmeyen şey” mânâsına geliyor.

Ancak, Sevük’ün kitabın adlandırılışına ilişkin getirdiği açıklama bununla kalmaz; dönemin sosyo-kültürel ve sosyo-politik dengelerini de içeren bir yoruma daha tanık olunur. Sevük, soru-yanıt yöntemiyle Ahmed İhsan’ın seçimini haklı bulduğunu “samimi” bir dille okura sunar:

Türkçemizde “bilinmeyen şey” ismi bir roman için neden lefâfetli olmasın? Bilâkis bu isim okuyan nazarında daha ziyade tecessüs uyandırır. Hem de bir eseri tercüme ederken kitabın daha unvanında bile aslına sadakat etmemiş olmaktan kurtuluruz. Ahmed İhsan Bey, o zaman bunları bilmez değildi. Fakat ne yapsın? İstibdad o kadar koyu ve o kadar vehimli ki, “bilinmeyen şey” unvanından herhangi bir jurnalci “Neymiş bu bilinmeyen şey; ihtilâl mi, inkılâb mı?” diye bir herze yumurtlayabilirdi. Onlar ne şartlar içinde çalışmışlar düşünmeli.” (Sevük 1941: 408-409)

Çevirmen Ahmed İhsan, “*İfade*” başlıklı önsözde bu eseri dokuz yıl önce çevirdiğini ve eserin ilk çevirisi olduğunu, matbaa ortağı Mustafa Asım Bey’e mektup şeklinde gönderdiğini ve böyle bir eseri çevirdiğini unuttuğunu, daha sonra eski evrakını karıştırırken tesadüfen müsveddelerini gördüğünü ve emek verdiği bir ürünün köşede kalıp unutulmasına gönlünün razı olmadığını söyler. Çeviride, çevirmen kararının önemini gösteren bir de açıklamaya yer verir Ahmed İhsan. Eserin isminin aslında “*Bilinmeyen Şey*” olarak çevrilmesi gerektiğini; ancak bu ismin Türkçede bir lefâfet içermediği için dokuz yıl önce, asıl hikâyenin kahramanı olan kızın ismi ile (*Hermin*) vermeyi uygun gördüğünü ve şimdi de bu kararını değiştirmedeğini söyler. Çevirmen burada erek kültürü ve okurunu düşünerek bir çeviri yaptığını göstermektedir.²⁰

4.8. İKİ SENE MEKTEP TATİLİ

Ahmed İhsan tarafından çevrilen *İki Sene Mektep Tatili* 1308 yılında yayımlanmıştır. Kapakta verilen bilgilere göre eser, doksan bir parça resim ile süslenmiş, resimli bir fennî romandır.²¹

²⁰ Bkz. Ek 7b-c.

²¹ Bkz. Ek 8b.

Bu eserde birisi yazara diğeri de çevirmene ait olmak üzere iki önsöz bulunmaktadır. Jules Verne, *Robenson* tarzı eserlere bir yenisini eklemek istediğini o tarz eserler hakkında kısa bilgiler verdikten sonra dile getirmiştir.²²

Çevirmen önsözünde Ahmed İhsan, Jules Verne'in okurunda daima bir merak uyandırdığını, *Robenson* tarzında *Gizli Ada*'yı ve buna benzer bir diğeri olan *İki Sene Mektep Tatili*'ni yazdığını belirterek yazarın önsözde adını zikrettiği bir diğeri eserini, *On Beş Yaşında Kaptan*, sırası gelince çevireceğini ifade eder.²³

4.9. KAPTAN HATRAS'IN SEYAHATI

Jules Verne'in bu eserinde, Tanzimat Dönemi çeviri hareketinde karşılaşılan bir özellik görülmektedir: “müşterek çeviri”. Eserin kapağında da görüldüğü üzere Ahmed İhsan ve Mazhar, bu eseri müştereken çevirmiştir. Sahip ve naşiri olarak Kitapçı Arakil'in gösterildiği, yüz elli parça resim ihtiva eden bu eser, 1308 yılında yayımlanmıştır.²⁴

Bu çeviriye çevirmenlerin her ikisi de birer önsöz yazmıştır. Ahmed İhsan'ın yazdığı önsözün başlığı “*Bir İki Söz*”, Mazhar'ın yazdığı önsözün başlığı ise “*İfade*”dir. Ahmed İhsan önsözünde fennî romanların meşhur yazarı olarak bilinen Jules Verne'in beş eserini çevirme işini üstlendiğini, bunu bir hizmet aracı olarak gördüğünü belirtir. İki çevirmenin daha önce birbirinden habersiz *Kaptan Gran'ın Çocukları* isimli eseri çevirmeye başladığını, durumdan haberdar olduktan sonra Hâce-i Evvel Ahmed Midhat Efendi'nin arabuluculuğu ile iki çevirmen arasında bir dostluğun hâsıl olduğunu, yine aynı şekilde *Kaptan Hatras*'ın da birbirlerinden habersiz olarak çevirmeye başladığını ifade eden Ahmed İhsan, iki dostun görüşüp müşterek çeviri yapmaya karar verdiğini söyler.²⁵

Mazhar ise önsözünde aynı amaca hizmet eden iki kardeşin birbirine rakip olamayacağını ve “*fennîn cazibesinin herkesi birlik bayrağı*” altında toplayacağını belirtir. *Kaptan Gran*'ı çevirerek vatandaşlarına hizmet etme amacında olduğunu söyleyen çevirmen, fennî romanlar yayımlayarak

²² Bkz. Ek 8c.

²³ Bkz. Ek 8d.

²⁴ Bkz. Ek 9b.

²⁵ Bkz. Ek 9c.

gençleri fenne alıştırmak gibi “*kutsal bir amacın hizmetkârı*” olan bir diğer çevirmenin de bu işi üstlendiğini öğrendiğinde çok etkilendiğini ifade eder. Mazhar’a göre o ana kadar çevirdiği parçaları atmak, ömrünün bir kısmını “adem-i mezara” atmak gibidir. Dolayısıyla da müşterek çeviri en iyi çözüm yolu olmuştur.²⁶

4.10. *KARNAVAL CİNAYETİ*

Eserin kapağında yazarının “Arman Lapuant”, çevirmenin ise Ahmed İhsan olduğu ve 1308 yılında Âlem Matbaası’nda basıldığı bilgileri yer almaktadır.²⁷

“*İfade*” başlığıyla çevirisine yazdığı önsözde Ahmed İhsan, bu eseri sekiz yıl önce *Şafak* isimli risalede tefrika şeklinde yayımlamaya başladığını ancak devam etmediğini, daha sonra Asır Kütüphanesi sahibi Kirkor Efendi’nin gayretleriyle yeniden yayımlanmaya başladığını, birinci baskının tükenmesi sebebiyle de ikinci kez basıldığını söyler.²⁸ Daha önceki önsözlerde karşılaşılan ve dönemin önemli isimlerinden birisi olan Kitapçı Arakil’den sonra Tanzimat Dönemi’nin bir diğer önemli ismi olan Kirkor Efendi görülmektedir. Kitapçı Arakil, yayımladığı eserler ve bu eserlerden bazılarını yazdığı önsözlerde kendini gösterirken Kirkor Efendi bu hizmetlerin yanı sıra oluşturduğu “*Asır Kütüphanesi Romanları*” başlıklı roman serisiyle de dönemin Osmanlı/Türk kültür ve edebiyat dizgesine çok önemli katkılarda bulunmuştur.

4.11. *TUHAF BİR HANE*

Ahmed İhsan’ın Paul de Kock’tan çevirdiği “*Tuhaf Bir Hane*” isimli eser, 1307 yılında yayımlanmıştır. Bu eserin önsözünde mütercim, eserlerinin görmüş olduğu rağbetten dolayı memnuniyet duyduğunu ve bunun yeni yeni eserler çevirmek için büyük bir teşvik unsuru olduğunu, Jules Verne’den çevirdiği ciddiyât içeren fennî romanlar arasında bir de komik ve eğlenceli roman çevirisi yayımlayarak okurlarını güldürmeyi amaçladığını belirtir.²⁹

²⁶ Bkz. Ek 9d.

²⁷ Bkz. Ek 10a.

²⁸ Bkz. Ek 10b.

²⁹ Bkz. Ek 11b.

4.12. MAİ DÜŞES

Ahmed İhsan'ın Paul Bourget'den çevirdiği bu eser, 1317 yılında yayımlanmıştır. Eserin adı ile aynı başlığı taşıyan uzun bir önsöz vardır, ancak bu önsöz müellife aittir ve müellif bu önsözünde eseri nasıl yazdığını, fikrin nasıl ortaya çıktığını detaylı bir şekilde anlatır.³⁰

4.13. YER ALTINDA SEYAHAT

Kapakta eserin Jules Verne tarafından yazıldığı, Ahmed İhsan tarafından çevrildiği ve kırk dört parça resimle süslendiği belirtilmiştir.³¹

Eserde bulunan önsöz eserin çevirmeni tarafından yazılmıştır. Ahmed İhsan önsözde bu eserin, Jules Verne'in fennî roman külliyyatındaki dokuzuncu eser olduğunu, edindiği tecrübelerden hareketle çevrilecek romanların fennî olması gerektiğini, İslam ahlâkına ve millî âdetlerimize ters düşecek zararlı Frenk romanları yerine yine fennî romanların tercih edilmesi gerektiğini, romanların iki farklı çevirmen tarafından birbirinden habersiz çevrilmeye başlamasını önlemek amacıyla bir çevirmenin seçtiği eseri ilan etmesi gerektiğinden bahseder.³² Görüldüğü üzere çevirmenin vurgusu burada yine ahlâk ve fen üzerinedir. Bir romanın fennî olması ve dolayısıyla ondan istifade edilebilmesi, o eserin çevrilmesi için bir ön koşul olarak nitelendirilebilir.

5. SONUÇ GÖZLEMLERİ

Sonuç olarak, Tanzimat'la başlayan Batılılaşma hareketinde edebiyat ve bilimin kaynaşma noktasında ortaya çıkan fennî roman türünün edebiyat ve kültür dizgemizi şekillendirmede önemli bir rol ve işlev üstlendiği söylenebilir. Batı'nın fen ve teknolojisine yetişmek amacıyla Batı'yla kurulması öngörülen fen odaklı “*kültürlerarası iletişim*” şekli benimsenmiş; çevirmenler ve yayıncılar bilim-kurgu romanlarının ilk örnekleri olarak görülen bu eserleri okur kitlesine tanıtmak ve okutmak için büyük bir gayret göstermişlerdir. “*Jules Verne mütercimi*” olarak ön plana çıkan Ahmed İhsan'ın önsöz tanıklıklarından da anlaşılacağı gibi, bu gayretlerdeki temel amaç, milletten millete farklılık gösteren ahlâkî değerlerin bozulmasını

³⁰ Bkz. Ek 12b.

³¹ Bkz. Ek 13b.

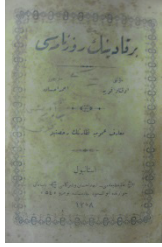
³² Bkz. Ek 13c-d.

engelleyecek bu romanlarla bilim odaklı bir “*kültür repertuarı*”nın oluşturulmasıdır. Söz konusu “*kültür repertuarı*”nın kimi zaman “*işveren*” rolünü de üstlenen çevirmenler tarafından “*kasıtlı*” bir biçimde oluşturulması, bilimin toplum üzerindeki etkilerinin çeviri roman aracılığıyla okurlara tanıtılmasının ötesinde, Tanzimat’la birlikte başlayan modernleşme sürecinde benimsenen “*Batılılaşma*” ilkesinin, Batı’yı çevirmek şeklinde yorumlandığının da bir göstergesidir. Ancak bu çeviri hareketi çerçevesinde gerek çeviri eser seçiminde gerekse benimsenen çeviri stratejilerinde gösterilen hassasiyet, çeviri hareketinin “*teslimiyetçi*” bir anlayışla yapılmadığının altını çizmektedir. Çevirmen önsözleri, modernleşme için Batı’yı olduğu gibi almak (çevirmek) yerine, çevirmenlerin “*kültürlerarası iletişim uzmanı*” kimlikleriyle edebiyat ve kültür çoğul-dizgesinde fen ve teknoloji odaklı bir “*kültür repertuarı*” oluşturmaya çalıştıklarına, ahlâkî değerlerle çatışmaması amaçlanan bu çeviri eserlerle modernleşmedeki özü, Batı medeniyetini salt “*bilim*” odağıyla yakalamak şeklinde yorumlamaya ve/veya yorumlanmasına çaba gösterdiklerine tanıklık etmektedir.

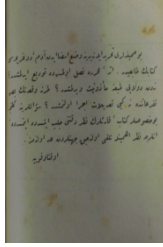
EKLER

Ek 1: *Bir Kadının Ruznamesi*

Ek 1a:

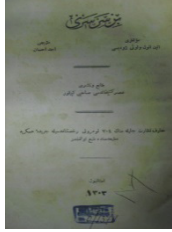

Ek 1b:

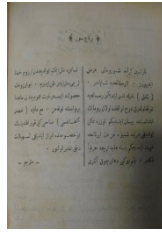

Ek 2: *Bir Serseri*

Ek 2a:

Ek 2b:

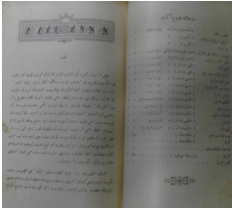

Ek 3: *Çin'de Seyahat-Seyahat-i Hârikulâde*

Ek 3a:

Ek 3b:

Ek 3c:

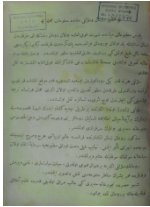

Ek 4: *Demirhane Müdürü*

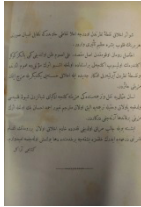
Ek 4a:

Ek 4b:

Ek 4c:

Ek 5: Deniz Altında 20000 Fersah Seyahat

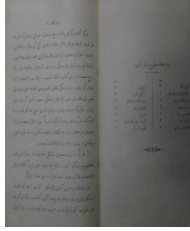
Ek 5a:

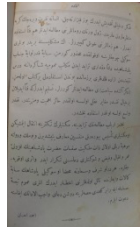
Ek 5b:

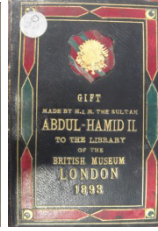
Ek 5c:

Ek 5d:

Ek 5e:

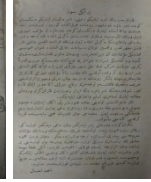

Ek 6: Gizli Ada

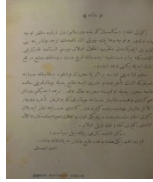
Ek 6a:

Ek 6b:

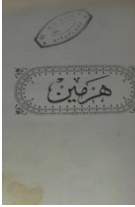

Ek 6c:

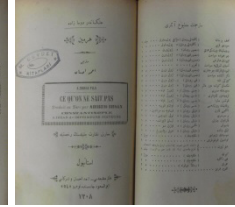

Ek 7: Hermin

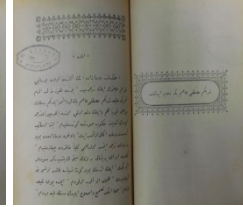
Ek 7a:

Ek 7b:

Ek 7c:

Ek 7d:

Ek 8: İki Sene Mektep Tatili

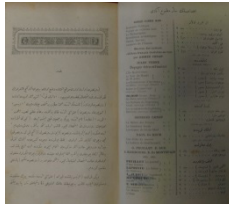
Ek 8a:

Ek 8b:

Ek 8c:

Ek 8d:

Ek 9: Kaptan Hatras'ın Seyahati

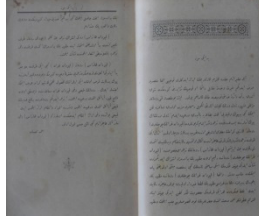
Ek 9a:

Ek 9b:

Ek 9c:

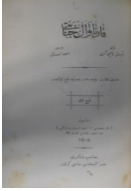

Ek 9d:

Ek 10: Karnaval Cinayeti

Ek 10a:

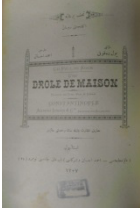

Ek 10b:

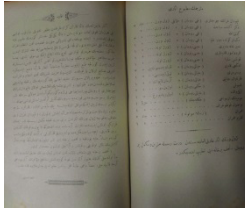

Ek 11: Tuhaf Bir Hane

Ek 11a:

Ek 11b:

Ek 12: Mai Düşes

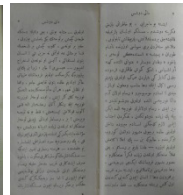
Ek 12a:

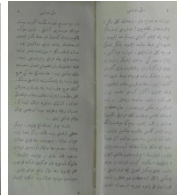
Ek 12b:

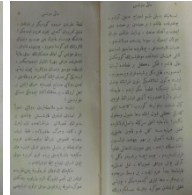
Ek 12c:

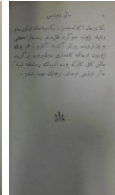
Ek 12d:

Ek 12e:

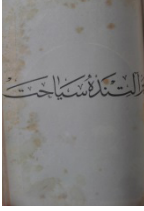

Ek 12f:

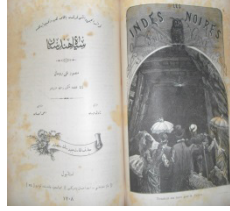

Ek 13: Yer Altında Seyahat

Ek 13a:

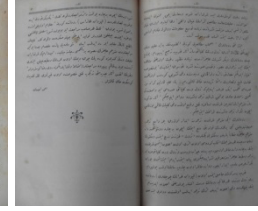
Ek 13b:

Ek 13c:

Ek 13d:

KAYNAKÇA

Akbulut, Ayşe Nihal (2011) ‘Tanıklıklarla Çeviri ve Cortázar’, *İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Dergisi*, 3, (<http://www.journals.istanbul.edu.tr/tr/index.php/ceviri/article/view/11081/10338>).

Andı, Fatih (1993) ‘Fenni Roman’, *Dergâh*, 37, 11-18.

Andı Fatih (2000) ‘Türk Edebiyatında Jules Verne Tercümelemleri-I’, *Edebiyat Araştırmaları I*, Kitabevi Yayınları: İstanbul, 129-144.

Bengi Öner, Işın (1990) ‘A Re-evaluation of the Concept of Equivalence in the Literary Translations of Ahmed Midhat Efendi’, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Tez (DR), (Yayınlanmamış).

Bourget, Paul (1317) *Mai Düşes*, çev. Ahmed İhsan, Âlem Matbaası-Ahmed İhsan ve Şürekâsı: İstanbul.

Bozkurt Eshabil ve Ayşe Banu Karadağ (2013) ‘Mukaddimleri Tanıklığında Bir Gazeteci, Romancı, Oyun Yazarı, Dergici, Sözlükbilimci, Dilbilimci, Ansiklopedist, Şârih ve Çevirmen: Şemseddin Sâmî’, *Dilbilim*, 27, İstanbul Üniversitesi (yayımlanmak üzere).

Butor, ichel (2000) ‘Jules Verne’in Bazı Yapıtlarında Yücelim Noktası ve Altın Çağ’, çev. Aysel Bora, *Kitaplık* (Vesika-lık: Jules Verne), YKY, 44, 109-114.

Celal Memed (1312) *Osmanlı Edebiyatı Numuneleri*, Matbaa-i Sefa ve Enver: Dersâdet.

De Kock, Paul (1307) *Tuhaf Bir Hane*, çev. Ahmed İhsan, Âlem Matbaası-Ahmed İhsan ve Şürekâsı: İstanbul.

Dimitriu, Rodica (2009) ‘Translators’ Prefaces as Documentary Sources for Translation Studies’, *Perspectives-Studies in Translatology*, 17/3, 193-206.

Dumas Fils, Alexandre (1308) *Hermin*, çev. Ahmed İhsan, Âlem Matbaası-Ahmed İhsan ve Şürekâsı: İstanbul.

Duran, Faik Sabri (1932) *Jül Vern-Hayatı ve Eserleri*, Kanaat Kütüphanesi, Sanayi-i Nefise Matbaası: İstanbul.

Enol Etine ve Lui Judimi (1303) *Bir Serseri*, Ceride-i Askeriye Matbaası: İstanbul.

Even-Zohar Itamar (2002) ‘The Making of Culture Repertoire and The Role of Transfer’, *Translations: (Re)Shaping of Literature and Culture* (ed. Saliha Paker), Boğaziçi Üniversitesi Yayınları: İstanbul, 166-174.

Even-Zohar, Itamar (2008 [1987]) ‘Yazınsal Çoğul-Dizge İçinde Çeviri Yazının Durumu’, çev. Saliha Paker, *Çeviri Seçkisi II* (ed. Mehmet Rifat), Sel Yayıncılık: İstanbul, 125-131.

Feuillet, Octave (1308) *Bir Kadının Ruznamesi*, çev. Ahmed İhsan, Âlem Matbaası-Ahmed İhsan ve Şürekâsı: İstanbul.

Genette, Gérard (1997) *Paratexts, Thresholds of Interpretation*, çev. Jane E. Lewin, CUP: Cambridge.

Gil Bardaji, Anna et al. eds. (2012) *Translation Peripheries: Paratextual Elements in Translation*, Peter Lang: Berlin.

Güzelyürek Çelik, Pınar (2009) ‘Les Procédés du Registre Fantastique dans *Le Château des Carpathes* de Jules Verne et ses Traductions’, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Tez (DR), (Yayınlanmamış).

Hartama-Heinonen, Ritva (1995) ‘Translators’ Prefaces-A Key to the Translation?’, *Folia Translatologica*, 4, 33-42.

Karadağ, Ayşe Banu (2011) 'On Kuruşa Aya Seyahat-On Kuruşa Bir Kitap', VII. Ulusal Frankofoni Konferansı Bildiri Kitabı, Adana, 226-235.

Karadağ, Ayşe Banu (2012) 'Önsözlerin Tanıklığında 'Mütercim' Ahmed İhsan', 16-18 Mayıs 2012 tarihlerinde Namık Kemal Üniversitesi'nde düzenlenen VIII. Ulusal Frankofoni Kongresi (yayımlanmamış bildiri).

Koş, Ayşe Naz (2007) 'Analysis of the Paratexts of Simone de Beauvoir's Works in Turkish', *Translation Research Projects I* (ed. Anthony Pym ve Alexander Perekrestenko), Intercultural Studies Group, Taragona, 59-68 (http://isg.urv.es/library/papers/conf_v080208.pdf).

Lapuant, Arman (1308) *Karnaval Cinayeti*, çev. Ahmed İhsan, Âlem Matbaası-Ahmed İhsan ve Şürekâsı: İstanbul.

McRae, Ellen (2010) *The Role of Translators' Prefaces to Contemporary Literary Translations into English* (Dissertation), The University of Auckland: Auckland.

Mignon, Laurent (2006) 'Entre Quête Scientifique et Quête Identitaire: La Littérature d'Anticipation Turco-Ottomane', *Cycnos - La Science-Fiction dans l'Histoire, l'Histoire dans la Science-Fiction*, 22/2 (<http://revel.unice.fr/cycnos/index.html?id=591>).

Newmark, Peter (1983) 'Introductory Survey', *The Translator's Handbook* (ed. Catriona Picken), Aslib: Londra.

Ohnet, Georges (1305) *Demirhane Müdürü*, çev. Ahmed İhsan, Cemal Efendi Matbaası: İstanbul.

Paker, Saliha (1986) 'Translated European Literature in the Late Ottoman Literary Polysystem', *New Comparison*, 1, 67-79.

Paker, Saliha (1987) 'Tanzimat Döneminde Avrupa Edebiyatından Çeviriler, Çoğul-dizge Kuramı Açısından Bir Değerlendirme' (çev. Ali Tükel), *Metis Çeviri*, 1, 31-43.

Oktar, Lütfiye ve Kansu-Yetkiner, Neslihan (2012) 'Different Times, Different Themes in Lady Chatterley's Lover: a Diachronic Critical Discourse Analysis of Translator's Prefaces', *Neohelicon, Acta Comparationis Litterarum Universarum*, 39/2, 337-364.

Sevük, İsmail Habib (1940-41) *Avrupa Edebiyatı ve Biz: Garpten Tercümeler*, Remzi Kitabevi: İstanbul.

Tahir-Gürçağlar, Şehnaz (2002) ‘What Texts Don’t Tell: The Uses of Paratexts in Translation Research’, *Crosscultural Transgressions: Research Models in Translation Studies II: Historical and Ideological Issues* (ed. Theo Hermans), St. Jerome: Manchester.

Tokgöz, Ahmed İhsan (1308) *Haver, Servet-i Fünûn*, 58, 9 Nisan 1308 (21 Nisan 1892).

Tokgöz, Ahmed İhsan (1308) *Haver, Servet-i Fünûn*, 59, 16 Nisan 1308 (28 Nisan 1892).

Tokgöz, Ahmed İhsan, (1308) *Haver, Servet-i Fünûn*, 65, 28 Mayıs 1308 (9 Haziran 1892).

Tokgöz, Ahmed İhsan (1308) *Haver, Servet-i Fünûn*, S. 67, 11 Haziran 1308 (23 Haziran 1892).

Tokgöz, Ahmed İhsan (1309) *Ülfet*, Âlem Matbaası-Ahmed İhsan ve Şürekâsı: Kostantiniyye.

Tokgöz, Ahmed İhsan (1993) *Matbuat Hatıralarım* (haz. Alpay Kabacalı), İletişim Yayınları: İstanbul.

Toury, Gideon (2002) ‘Translation as a Means of Planning and The Planning of Translation: A Theoretical Framework and an Exemplary Case’, *Translations: (Re)Shaping of Literature and Culture* (ed. Saliha Paker), Boğaziçi Üniversitesi Yayınları: İstanbul, 148-165.

Unat, Faik Reşit (1940) *Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu*, Maârif Matbaası: İstanbul.

Uyanık, Seda (2013) *Osmanlı Bilim Kurgusu: Fennî Edebiyat*, İletişim Yayınları: İstanbul.

Vermeer, Hans J. (1989) “Skopos and Commission in Translational Action”, *Reading in Translation Theory*, çev. Andrew Chesterman, Oy Finn Lectura Ob.: Helsinki, 173-187.

Verne, Jules (1306) *Gizli Ada*, çev. Ahmed İhsan, Cemal Efendi Matbaası: İstanbul.

Verne, Jules (1307) *Deniz Altında 20000 Fersah Seyahat*, çev. Ahmed İhsan, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası: İstanbul.

Verne, Jules (1308) *Çin'de Seyahat-Seyahat-i Hârikulâde*, çev. Ahmed İhsan, Âlem Matbaası-Ahmed İhsan ve Şürekâsı: İstanbul.

Verne, Jules (1308) *İki Sene Mektep Tatili*, çev. Ahmed İhsan, Âlem Matbaası-Ahmed İhsan ve Şürekâsı: İstanbul.

Verne, Jules (1308) *Kaptan Hatras'ın Seyahati-Kutb u Şimâlîye Seyahat*, çev. Ahmed İhsan, Âlem Matbaası-Ahmed İhsan ve Şürekâsı: İstanbul.

Verne, Jules (1308) *Yer Altında Seyahat*, çev. Ahmed İhsan, Âlem Matbaası-Ahmed İhsan ve Şürekâsı: İstanbul.

